

Доброслав Смиљанић

ДИСОНАНТНА ФУГА О ДРУГИМА И САМОЋИ

(Бојана Стојановић Пантовић *Бескрајна*, Песничка мануфактура, КД “Свети Сава”, Београд, 2005)

Били смо изгледа на самом прагу да Бојану Стојановић Пантовић изгубимо као песника. Драматичне дилеме и стрепње, дуга оклевања и самоанализе пре публиковања, распињале су одговорно биће песникиње. Може се претпоставити да је њено дугогодишње колебање и самоискључивање из јавног поетског “вашара таштине“, изазвано разочарењем због неприхватљиве стиске на орбити Гутенбергове галаксије, била у основи амбивалентна одлука, протестна и тешка, али на срећу привремена: престала је да објављује, а наставила да пише. То разочарење у примењену културну технологију успона на књижевни Парнас, агресивног братства и сестринства по перу, оснажило је и њен отклон од коруптивно заштитних, интересно инструментализованих “идеологија“ и котерија које су надомештале многима мањкове поетске супстанце и талента.

Посвећена научном и критичком промишљању литературе, превасходно текуће песничке продукције али и компаративним аспектима модерне српске књижевности, посебно експресионистичко-авангардне, она ће, захваљујући објављеним књигама и осведоченим карактеристичким компетенцијама, заузети једно од највиших места на хијерархијској лествици српске критике. У међувремену, “неиструнуло срце песникиње“, како сама каже, није дефетистички мировало, тукло је за онај тренутак када ће прелет у друге поетско-метафоричке просторе језика бити коначно обзнањен овом изненађујућом и засе-

њујућом књигом. Као неку контролну инстанцу, у њој накнадно налазимо веродостојан извор и верификацију легитимних јемстава вибрантне критичке осетљивости која кредитира интерпретативна овлашћења њених интуиција и увида, слутњу песмотворних, обликовних и естетских ликова имагинације, тајних трагова и загонетних “шифри бића” којима се разоткрива одсуство њега самог.

Метафорички, то је онај чаробни “златни кључић” којим она, обдарена са три кључна и-фактора: интелигенцијом, интуицијом, имагинацијом, уз сав остали интелектуални инструментариј, откључава разнолике трезоре (пост)модерних поетика, чак и оне, на традиционалној књижевној и социо-културној лествици добро котиране, које иновативним доприносом, осећањем времена, хоризонтом и Weltanschauungom не стоје баш много изнад ракићевског археолошког слоја. Бојана Стојановић Пантовић то чини без априорних вредносних предрасуда, са мером за меру самог дела, укратко, она са софистицираним критичким сензорима тражи оно најбоље - трансвременску ауру виталности - у сваком делу, интерферира и укршта значењске енергије унутар песничке структуре, отвара акустички простор за вишегласје идејних и формалних, тематских и мотивских изазова, укратко, херменеутички изоштравља екран за одређујућу, мозаичку и стилску амблематичну фрагментованост епохе.

У стратегији тумачења она полази, рекло би се, од нивоа нулте референце док се не отвори дело у семантичкој и опоненцијалној напетости елемената као неокончив полилог, и унутарња топографија која повратно осветљава плурални карактер и гранање дискурса критичке анализе, наместо монолошке линеарности привидно хомогене, тотализујуће целине (смисла), која га својом метафизичком довршеношћу затвара у немоту. Притом, она не отвара каталоге интерпретација, иако је професионално упућена у њих, већ потенцијама аутономног духовног и књижевног искуства одговара на изазове који носе егзистенцију дела.

Ове напомене смерају на паралелну (пред) историју, на ефицијентни априори - бекграунд и премисе, на поетички ум и тембр који открива својство ауторкиног дискурса и дикције, укратко, на “каузални” пехус двеју сфера, “двеју љубави”, и тиме унеколико “неутралише” изненађење пред појавом ове поезије. Ако поезија није само “опис” (реалија и топоса) видљивог, него можда још више оног невидљивог, што заводи у непознато, онда ни постмодерно нивелисање родне разлике између критичког дискурса и поетског писма не имунизује оно еминентно поетско (а многозначно исто) од полисемичне опализације и легитимне коегзистенције различитих доживљаја и рефлексивности, који се откривају у процесу тумачења. Отуда, ауторкин метафоричко-поетски “препад на неартикулисано” (Елиот), упркос

свему, ипак изненађује, између осталог и оним што се не да предвидети ни превидети - поетском снагом и магијом саме артикулације. Спонтана разнородност тематског, али и формалног спектра, разбија у нуклеусу хегемону и концептуалну колонизацију текста, интуитивна песничка детекција ирационалних и емоционалних сфера индукује одзиве заумља и доводи до речи мистична и трансцендентална искуства. Наравно, не без накнадног предумишљаја (нека је допуштен овај оксиморон), дакле, баш оно што се ни на који други начин није могло аутентично рећи. Синкретичка и “ризоматична“ експресија, коренски и папратски разграната као да извире из три регистра, из три тамна подземна врела: егзистенцијалног, имагинарног и симболичког, која у знаку костихевске плетисанке сплиће и расплиће лавиринтске нити три самосвојно модулирана конституенса духовног времена: оног доживљеног (у згуснутој бењаминовској секунди просева), оног Прустовог изгубљеног (које поново треба наћи) и оног Блоховог још не са Броховим додатком па ипак већ, или Пастернаковог које недостаје. А то додајмо, у сплету са прва два тек треба створити.

Од распаднутог темпоралног тројства и фрагментоване егзистенције створити јединствено људско време као видовиту судбину. Из “недостатка“ који је “сасвим извештан“, каже ауторка, додајући: “Борим се за своје сећање. ...за зрно твога присуства у мени“. Све то учворено и уколупано попут лакановске геометризване визибилије Боромејског чвора у коме функционише живот као “хир - импулс - страст - чезња за самоћом - презир према стварима садашњим, у најискренијој жудњи за будућношћу - “ ... што чини да наведени елементи једне, рекло би се особене филозофије света живота, цитирани из писма Едгара Алана Поа, као мото циклуса “Огњени мач“ на почетку збирке Бескрајна, постају саставни део поетичког кодекса песникиње. Визија утопизма није доминантна пројекција из поетичког програма, будући да је сама утопија ионако битна инхеренција уметничког чина и уметности саме.

Ту је превасходно реч о “граничној ситуацији“ између имагинарних домашаја и реалног губитништва у којој од себе растављена персона не може више да бира, нити да пронађе и састави, из магистралне аполинеровске поворке, свој раздробљени идентитет и своје ја, о чијем преображају, од постулираног ја у емпиријско не-ја, нема ни евиденције надасве проблематични, дубоко испод времена затомљени субјект. Он (а још више она), са граничне црте где ни стојишта нигде нема, мора у самоидентификацији и саморефлексији (ако су још преостале некакве потенције за то) да пође од ничега, од свог ишчезнућа и непостојања, или фукоовске смрти, ако се тако хоће. Тако су силнице повести одмакле даље и лишиле изузетка Кјеркегорову апофтегму да, уз нешто ироније, титулисани хомо фабер, или аукторијани заводник, може све/т/ да претвори у апстракцију - изузев

себе самог. Овде су на мапи неке кључне референце за разумевање тематског хоризонта и темељних корелација овог песништва које носи у себи епохалну стрепњу егзистенције, мору безисходности и антиномије несрећне свести, али ништа мање и флуиде мистичних слутњи, и епифанија, екстатичну немоћ или немогућност љубави, позиве еротизма и ревандикације тела, трансгресије писма и магију пре-именовања (света), ауру меланхолије и самоће наспрам увек оног недосегнутог што нам пред немирним прстима измиче, предзнаке “злослутне склупчане тишине“ у суседству олује и експлозивне претње субјектно исредишеног ума.

У залеђу поетичког пројекта Б. С. Пантовић кристалише се модерно и постмодерно искуство распада и мозаичких метаморфоза крхких остатака фрагментованог идентитета дуж дијахроног меандрирања културе, што је у европском мишљењу нашло свој највиши, резимирајући израз. Читалац коме то искуство није страна, препознаће, на линијама додире, продуктивно трење са духовима живе европске традиције певања и мишљења: асоцијације при том неизбежно иду бар на неке од њих: Фихтеа са његовом дијалектиком ја и не-ја, немачке раноромантичаре, пре свега Новалиса са магијским идеализмом - реституцијом елементарних космичких и психичких сила љубави у суштинско јединство света; дилематичног Кјеркегора - са егзистенцијалним категоријама стрепње, страдања, страха од ништа, апсолутног ја као избора (слободе), дубоке сете, Ничеа са разорним антисистемом трансценденција, све до савремених - Витгенштајна, Дериде, Лакана и Кристеве.

Конечно, шта је и где је то ја разнето толиким ланчаним реакцијама, ја које као сламка бива ношено унутарњим и спољним вихорима у дугој, јединој а безданој перспективи стварног ишчезнућа и симболичког трага на коме се, као под/тексту егзистенције, расплећене на крајности које замењују места, одиграва “чудно кидање између ја и другога - између ничега и свега.“ (Јулија Кристева). Да ли то ја уопште има неко место? Оно се једва појављује као сенка - друга рука себе сама, макар било на трен и Селинов “власник месечине“ између ничега и свега, апокалипсе и поклада, успомене на могућност сопства - у емпирији и она је изгубљена - јер “ни за шта није било места осим за место“, како то у коду опозива сваке завичајности, подземном струном навешћује пригушена малармеовска иронија. “Све време мењам идентитет“ рећи ће лирски, аукторијални, “самоумножавајући“ субјект у песми у прози “Две“ по слојевитости једној од најкомплекснијих прозаида наше модерне поезије, онај неидентични субјект унутарњег мноштва својих сенки, коме у дубини мрака остаје свест о тишини и хаотична мешавина осећања: “мајчинска, сестринска, заштитничка, диктаторска, завереничка, љубавничка“ - укратко - “женс-

ка страст“, која мазохистички поништава носиоца и прија му у исти мах, праћена зазором, кривицом, стидом и страхом. И тако нас припрема за онострану носталгију и “преименовање познатог“, за одгонетање сна и преображај, како то увек бива при сусрету духова на таласу истог времена, таласу који нас, магнетизмом узајамно илуминирајућих сила духа, баца у луку озрачја концептуалне аналитике Јулије Кристеве, и неизбежно претходећег, Жака Лакана.

Реална криза, гашење уобразиље зарад глобално-униформне слике света, нелагоде и ломови у цивилизацији која се, са врхова помраченог знања, руга властитом понору, рађа нове симболичке облике, али симбол који је створио човека избрисан је из његових таблица и сећања. Субјект испада из “означитељске игре метонимије и метафоре“, није Адам који даје имена стварима, Аријаднин конац му је испао из руку, јер не држи више себе при себи. “Шта је то? - реци ће Лакан - ако не субјект који се докрајчује у свом идентитету са собом.“

У несавладивом трауматизму који је одређен открићем постојања не-ја, (како би рекла Кристева о Дирасовој), опседнутост је кожа празнине, без тела, у којој не станује нико, “нико“ ко је изгубио велико слово из свог номена зачетог још у грчком миту. Селидбена ре-инкарација празнине само је рђава репродукција истог које снагу односи а жељу оставља. На којој страни патње је излаз? Да ли је ћутање прибежиште, једино могућно, непотрошено склониште, од нумизмату људи, од оков-улога, од речи упрегнутих у хијерархију субординирајуће синтаксе? Зашто одлазим на пут, зашто се враћам, зашто гледам кроз прозор воза, зашто разговарам са другима на другим језицима, кад сви казују исто?

Коначно, зашто лето, а не лед и магла севера? Измештени, обескорењени, безавичајни и бездомни “Гискамо се између слова и белине, зареза и наводника, знакова питања и знакова навода...“, где се и сан ломи између чежње и очаја. Он се огледа у себи самом, стога “никад не губи своју слику“ и немогуће га је записати, иако се, рекло би се, све остало може рећи писмом и писањем, мада недовршеним, и недовршивим, да продужимо интендо, својствен и ауторки и Дериди.

Тиме се поезија Бојане Стојановић Пантовић позиционира на суштински модерно (у Рембоовом смислу), или емфатичко и паратактичко стојиште, (у Адорновом критичком дискурсу разумевања поезије и уметности уопште), издвојена из мејнстрима општег тока. Издваја је, како је, на други начин, речено у цитираном геслу ове књиге, дисонантна сљубљеност егистенције - у метафизичком теснацу - са нихилистичким напоном времена, чије ударе угрожено биће откуцава на унутрашњем часовнику. Свеједно, алијенална разлика од себе и Другог у теснацу је све већа, чак и спонтани корак заљубљених, у лирским инценацијама “пролећног храма“ или “тамног вилајета“,

раз/води их у дуалну осамљеност и празнину, у неантејско лебдење и очекивање, још од Хераклита навештеног “пада“ (у живот) што га фурије усуда из бубња извлаче. И одједном, погађа нас, као из заседе, солипсистички зауман и безнадежан крик из пера прозаиде Две, болно семантизован: “Колико сам сама, нећеш никад сазнати“. Онај кога очекујете издалека и који вам се приближава, тиме неће бити ближи, легендарни размак, херојски насавладив, обзнањен у зеноновској апоретици грчког логоса, и овде остаје неукинут. Тачније, насагледив. Чини се да је тешко, у актуалном часу наше поезије, наћи једноставнију песничку слику експресивније “доказне“ снаге, која резимира носећи тематски слој књиге, од следећих стихова:

Неко ми долази у сусрет,
 Још увек је на приличној удаљености,
 приближава се, очи му брзо
 прелећу преко мога лица,
 равнодушно спушта главу
 и наставља даље.

Тамо где се растаче идентитет искуства и персоналности, где Горгона претрне од свог одраза у огледалу, јавља се вишесмерна и спасоносна снага носталгије за оним што још није, критичка снага одбијања и антисистема. (“Питаћу те једино за носталгију“), ма откуда и ма из којег света да долазиш. Одбијајући и формалне и концептуалне стеге кохеренције, ова збирка, у смислу који збирци песама даје Тед Хјуз, знаковита је илустрација пост/модерног расапа савремености. Заборав и одсуство Другог, мимоход и мимогред, не само два брода “са два мртва кана“, како је давно, и далекосежно, видео Вељко Петровић у једној својој песми, него и разминулост са самим собом, или још ближе са поткожном руљом на коју се расточила идентитетска само(не)извесност јаства у извесности туђинства, рекло би се, хтонски је лајт мотив и наткриљујући тенор ове књиге песама. Не назире ли песникиња “знак да можемо постојати изван нас самих, изван сваке стварности тела. У преображају,“ доводећи нас снажном сугестијом у Дисову близину. Пре тога је, “заменом имена“ и живота, виртуелно “егзистенцијализовала“ (Кјеркегор) и парадигматичне могућности мењања (и сеобе) властитог идентитета: од Офелије, Цвијете, Силвије, Аријадне, Дороти, Алисе, Еве, Јелене ... бројаница би у овом кључу могла бити бескрајна, и она, по свој прилици, генерише наслов књиге.

Тамо....